

Mutta, M., P. Lintunen, I. Ivaska & P. Peltonen (toim.) 2014. AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2014 / n:o 7. 146–162.

**Lea Nieminen¹, Riikka Ullakonoja¹, Eeva-Leena Haapakangas¹, Ari Huhta¹,
Irina Rautio¹ & Charles Alderson²**

¹Jyväskylän yliopisto, ²Lancaster University

Laajan koululaisaineiston tutkimuseettiset haasteet

The article focuses on the ethical practices involved in collecting and organizing large datasets, which can also impact the quality of the data and the study as a whole. We report our experiences in the DIALUKI project (Diagnosing reading and writing in a second or foreign language), in which we visited over a hundred schools to obtain a dataset of over a thousand variables from nearly a thousand pupils. Such a project is interesting from the ethical perspective, as data collection for such a large project requires special attention to ethical standards and issues throughout the project, from planning and recruiting the participants to organizing, storing, analyzing and interpreting the data. As the project involved tests in several languages as well as participants from a Russian-speaking minority, ethical issues had to be considered in informing the participants and developing different language versions of the research instruments. We conclude by reflecting on the different roles of the researcher during such a project from an ethical perspective.

Keywords: ethicality, empirical research, research data, validity

1 Johdanto

Tässä artikkelissa käsittelemme eettisiä käytänteitä isoja aineistoja käyttävässä tutkimuksessa ja yhdistämme perinteisen eettisen näkökulman myös tutkimuksen laadun varmistamista koskeviin kysymyksiin. Esimerkkitapauksena käytämme Soveltavan kielen tutkimuksen keskuksessa vuosina 2010–13 käynnissä ollutta DIALUKI-hanketta (ks. luku 2), jossa selvitettiin toisen ja vieraan kielen lukemisen ja kirjoittamisen oppimista sekä sen diagnosointia.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK 2012) määrittelee hyvän tieteellisen käytännön keskeiset lähtökohdat. Niitä ovat rehellisyys, tarkkuus, huolellisuus ja avoimuus tutkimustyön eri vaiheissa, muiden tutkijoiden työn ja saavutusten kunnioittaminen, tutkimuksen suunnittelu ja toteutus tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti sekä tarvittavien lupakäytäntöjen noudattaminen ja tietosuojan kunnioittaminen. Lisäksi ohjeissa tähdennetään tutkimusryhmän sisäisten vastuiden ja oikeuksien selvittämistä jo ennen tutkimuksen aloittamista sekä tutkijoiden mahdollisen jääviyden huomioonottamista esimerkiksi päätöksentekotilanteissa. Neuvottelukunta edellyttää myös, että rahoituslähteet ja muut sidonnaisuudet on tuotava julki tutkimuksen osallistujille ja ilmoitettava tutkimusraporteissa. (TENK 2012: 6–7.) Samoilla linjoilla ovat myös esimerkiksi O'Reilly, Ronzoni ja Dogra (2013: 39–40), jotka esittävät neljä tutkimuksen teossa huomioon otettavaa periaatetta: tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, tutkittavien oikeudenmukainen, ennakkoluuloton ja tasapuolinen kohtelu, realismi kerrottaessa tutkimuksen mahdollisista vaikutuksista tutkittaville ja yhteiskunnalle sekä tutkimuksen tekeminen niin, ettei tutkittaville tuoteta psyykkistä tai fyysistä haittaa. Myös yliopistoilla on nykyisin eettisiä toimikuntia, joilta voi tarvittaessa pyytää lausunnon omasta tutkimushankkeestaan. Se voi olla tarpeen jo rahoituksen hakuvaiheessa, mutta myös useat kansainväliset julkaisut edellyttävät tutkimukselta eettistä lausuntoa ennen myönteistä julkaisupäätöstä. Lisäksi yliopistoilla voi olla omia eettisiä periaatteita¹.

Tutkija on moraalinen toimija, jonka tekemisiä ohjaa ammattietiikka. Tutkijan ammattietiikalla tarkoitetaan eettisiä periaatteita, sääntöjä, normeja, arvoja ja hyveitä, joita tutkijan tulisi noudattaa harjoittaessaan omaa ammattiaan (Pietarinen 1999). Arvojen, normien ja hyveiden rinnalla tutkijan toimintaa normittavat myös lait (Hirvonen 2006), jotka osaltaan turvaavat sen, ettei eettisiä tai moraalisia periaatteita tutkimuksessakaan rikota. Kansalaisten yksityisyyden suoja turvataan jo perustuslaissa: ”Jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu.” (PL 10 §). Lisäksi henkilötietolaki (523/1999) rajaa tarkasti, mihin tarkoitukseen yksityisten kansalaisten henkilötietoja saa kerätä ja

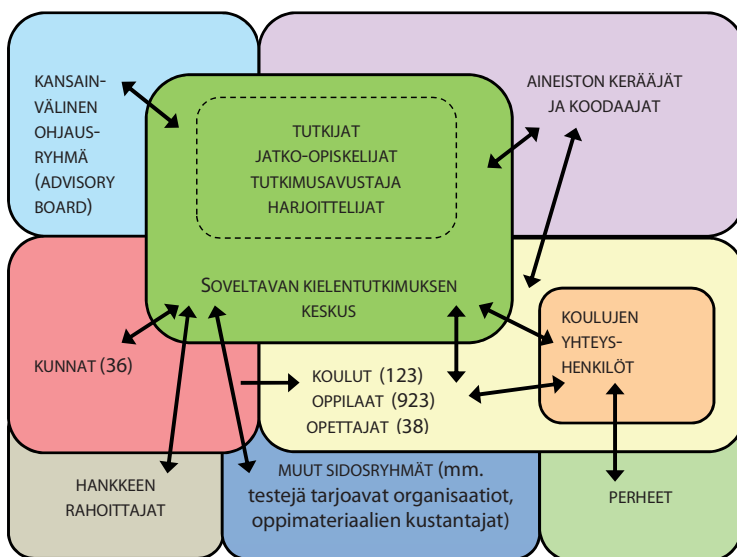
1 Esim. Jyväskylän yliopisto: https://www.jyu.fi/hallinto/strategia/periaatteet/eettiset_periaatteet.

kuinka niitä on säilytettävä ja edelleen arkistoitava tai hävitettävä. Nämä molemmat lait turvaavat myös tutkimuksiin osallistuvien yksityishenkilöiden itsemääräämisoikeutta ikään, sukupuoleen ja etniseen tai sosioekonomiseen taustaan katsomatta. Lisäksi laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002) määrää, että alaikäisten kanssa henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa työskentelevän pitää esittää rikosrekisteriote. Tämä periaate on voimassa muissakin maissa (ks. esim. O'Reilly ym. 2013: 88–89), ja sillä pyritään estämään alaikäisten lasten joutuminen tilanteisiin, joissa olisi mahdollisuus joutua fyysisen tai psyykkisen väkivallan kohteeksi.

Myös itse tiede asettaa tutkijalle monenlaisia vaatimuksia: eettisesti hyväksyttävän tutkimuksen pitää olla myös hyvää, laadukasta tieteellistä tutkimusta. Pietarinen (1999) määrittelee tutkijan tehtäväksi luotettavan informaation tuottamisen todellisuudesta, mutta tätä informaatiota ei kuitenkaan voi tuottaa keinolla millä hyvänsä. Senpä vuoksi tutkijan täytyy tasapainoilla toisaalta uuden ja relevantin informaation tuottamisen sekä eettisten normien asettamien vaatimusten tai rajoitusten välissä.

2 DIALUKI-tutkimushanke

Käytämme tässä artikkelissa esimerkkitapauksena Jyväskylän yliopistossa vuosina 2010–2013 käynnissä ollutta DIALUKI-tutkimushanketta. Tutkimusta rahoittivat Suomen Akatemia, Jyväskylän yliopisto ja Economic & Social Research Council (ESRC) Britannias-ta. (Ks. tarkemmin DIALUKI-hankkeesta Nieminen, Huhta, Ullakonoja & Alderson 2011.)

KUVIO 1. Eri toimijat ja heidän väliset yhteytensä DIALUKI-hankkeessa.

Kaikki hankkeen keskeiset toimijat ja heidän väliset yhteytensä on esitetty kuviossa 1. Projektissa kerättiin aineistoa yhteensä 923 oppilaalta 123 ala- ja yläkoulussa sekä luki-ossa ympäri Suomen niin paperilomakkeilla kuin tietokoneavusteisestikin ryhmä- ja yksilötilanteissa. Osa oppilaista osallistui vain yhteen aineistonkeruukierrokseen vuonna 2010, mutta noin 290 oppilasta jatkoi pitkäaikaistutkimuksessa aina vuoteen 2013 asti ja osallistui aineistonkeruuseen vähintään kerran lukuvuodessa. Koska tutkimuksessa halettiin kartoittaa mahdollisimman laajasti lukemista ja kirjoittamista sekä siihen liittyviä tekijöitä, tietoa kerättiin luku- ja kirjoitustaidon lisäksi myös oppilaiden kognitiivisista ja psykologiviestisistä taidoista sekä kielitaidon tasosta. Erilaisilla kyselyillä selvitettiin osallistujien taustatekijöitä niin oppilailta itseltään kuin heidän vanhemmiltaan. Lisäksi kartoitettiin toisen tai vieraan kielen oppimismotivaatiota. Yläkoulun ja lukion oppilaat arvioivat myös itse niin äidinkielen kuin toisen tai vieraan kielen kirjoittamis- ja lukutaitojaan. Opettajien näkökulmia aiheeseen kartoitettiin haastattelemalla kaikkiaan 38 opettajaa. Aineistonkeruussa oli mukana tutkijoiden lisäksi 26 tuntityöläistä.

DIALUKI-hanke osoittautui sekä eettisestä että aineiston laadun (validiuden) näkökulmasta mielenkiintoiseksi tutkimukseksi monestakin syystä. Ensinnäkin validin yleiskuvan saamiseksi tutkimukseen tarvittiin paljon osallistujia, mikä korostaa rekrytoinnin suunnittelun ja toteutuksen tärkeyttä. Samalla suurelta joukolta kerätyn laajan aineiston arkistointi, säilyttäminen ja anonymisointi vaativat tutkijaryhmältä tarkkuutta sekä lain kirjaimen tuntemusta ja sen noudattamista. Lisähaasteita toi se, että tutkimuksen osallistui kahden eri kieliryhmän edustajia: suomea äidinkielenään puhuvia englannin oppijoita sekä taustaltaan venäjänkielisiä suomen oppijoita. Vähemmistöryhmien mukana oleminen edellyttää entistäkin huolellisempaa eettisten periaatteiden pohtimista, koska on pystyttävä varmistamaan esimerkiksi se, että jokainen tutkimukseen lupautunut oppilas vanhempineen on ymmärtänyt, mihin allekirjoituksellaan sitoutuu. Erikieliset osallistajat luovat myös paineita tehtävien suunnitteluun, koska tehtävät on suunniteltava sellaisiksi, että ne kohtelevat tasapuolisesti osallistujia kielitaustasta riippumatta ja että jokainen osallistuja ymmärtää, miten tehtävä suoritetaan. Kokonaisuudessaan tutkimushanke toi esille, miten monenlaisissa rooleissa tutkija projektin aikana toimii ja kuinka nämä roolit ja eettiset pohdinnat kohtaavat.

3 Eettiset kysymykset tutkimusprosessin eri vaiheissa

3.1 Suunnittelu

Tutkimuksen suunnitteluvaihe on laaja ja monipolvinen. Useinkaan rahoituksen hakuvaiheessa tehty suunnitelma ei sellaisenaan ole valmis toteutettavaksi, vaan myönteisen

rahoituspäättökseen tultua joudutaan toden teolla miettimään, miten tutkimus konkreettisesti toteutetaan rahoittajan myöntämällä budjetilla. Toisaalta vaakakupissa painavat omat tutkimustavoitteet ja tiedeyhteisön vaatimus hyvästä tieteellisestä tutkimuksesta, toisaalta realismi, johon tavoitteet on suhteutettava työn laadun siitä kärsimättä.

Tutkimusvälineiden luominen tai lopullinen valikointi ja mahdollinen muokkaaminen ovat suunnitteluvaiheen keskeisiä tehtäviä. DIALUKIn yhtenä tavoitteena oli selvittää mahdollisuuksia diagnosoida lukemisen ja kirjoittamisen ongelmia toisessa ja vieraassa kielessä. Koska äidinkielen lukemisen ongelmista on olemassa runsaasti tutkimusta, päädyttiin DIALUKI:ssa hyödyntämään näissä hyväksi havaittuja menetelmiä ja samoja tutkimusvälineitä aina, kun se oli mahdollista. Tutkittavien monikielisyys ja eri kielten – suomi äidinkielenä, venäjä ensikielenä, suomi toisena kielenä ja englanti vieraana kielenä – taitotasojen selvittämistavoitteet edellyttivät kuitenkin useiden kieliversioiden muokkaamista samoista tehtävyypeistä. Mitä tehtävälle tapahtuu, kun se muunnetaan eri kielelle? Mittaako se edelleen samaa asiaa kuin alkuperäinen versio? Voidaanko raportoinnissa sanoa, että erikielisten osallistujien tulokset on saatu samalla tehtävällä, jos onkin käytetty tehtävän erikielisiä versioita? Millä periaatteilla uusi kieliversio tehdään, jos alkuperäisen tehtävän laatimisperiaatteita ei voida enää saada selville? Voiko tutkija luottaa omaan päättelykykyynsä periaatteiden hahmottamisessa ja tehdä siltä pohjalta uuden kieliversion ja nimetä sen samaksi tehtäväksi? Entä miten määritellä oikea tehtäväkieli, jos tutkittava on kaksi- tai monikielinen? Yleinen käsitys on, että esimerkiksi neuropsykologisia kykyjä arvioitaessa saisi tehtävissä käyttää vain tutkittavan ensin omaksumaa tai dominoivaa kieltä, jottei testauskielen vähäinen taito vääristäisi tuloksia (Lezak, Howieson & Loring 2004). Ensimmäinen omaksuttu kieli ei kuitenkaan välttämättä ole tutkittavan vahvin kieli eikä sama kieli välttämättä dominoi kaikkia kielitaidon alueita, jolloin kielivalintaa on hankala tehdä. Nämä kaikki vaikuttavat viime kädessä esimerkiksi tulosten vertailtavuuteen ja vertailun luotettavuuteen. Kysymys on myös tutkittavien yhdenvertaisesta kohtelusta kielestä riippumatta. Olisihan ryhmäerojen aikaansaaminen tehtävillä, jotka alun alkaenkin kohtelevat erikielisiä ryhmiä eriarvoisesti, eettisesti varsin arveluttavaa tutkimustoimintaa. DIALUKI:ssa tavoiteltiin yhdenvertaista kohtelua sillä, että oppilaat saivat itse valita vastauskielen esimerkiksi kyselylomakkeissa. Myös ohjeistukset olivat kaksikielisiä erityisesti venäjänkielisten tehtävissä, ellei tehtävä ollut alun alkaen tarkoitettu vain yksikieliseksi toisessa tai vieraassa kielessä (esim. kansainvälinen englannin kielen testi PTE General). Useamman kielen käyttäminen kyselylomakkeissa lisää niiden ymmärrettävyyttä – voimme odottaa saavamme mielekkäitä vastauksia vain, jos tutkittavat ymmärtävät, mitä heiltä kysytään. Ainakin tässä tapauksessa yhdenvertaisuuteen pyrkiminen auttaa tutkijoita saamaan laadukkaampaa aineistoa.

DIALUKI:ssa erikielisten tehtäväversioiden aiheuttamiin ongelmiin törmättiin ennen muuta kognitiivisissa ja psykolingvistisissä tehtävissä. Niillä mitattiin muun muassa fonologista tietoisuutta, työmuistin kapasiteettia, sanantunnistusta ja nopeaa nimeämistä. Työmuistia ja nopeaa nimeämistä kartoittaneet testit (*backwards digit span* – pitenevien numerosarjojen muistaminen takaperin; *RAS, Rapid Alternating Stimulus* – eri kategorioista valittujen käsitteiden nimeäminen annetussa järjestyksessä mahdollisimman nopeasti, Wolf 1986) ovat kansainvälisesti tunnettuja numeroihin, väreihin ja kirjaimiin perustuvia testejä, joita voidaan käyttää erikielillä koehenkilöillä sellaisenaan. Sen sijaan fonologisen tietoisuuden ja sanantunnistuksen tehtävät käyttävät ärsykeinä pseudosanoja ja oikeita sanoja, jolloin erikielisten tehtävien saaminen toisiaan vastaviksi on hankalaa. Miten muodostaa englannin- tai venäjänkielisiä pseudosanoja, jotka olisivat vaikeusasteeltaan samanlaisia kuin suomalaiset pseudosanat? Entä miten rakentaa englanniksi tai venäjäksi asteittain vaikeutuva 105 sanan lista, jonka lukeminen 60 sekunnissa on yhtä vaativa tehtävä kuin suomenkielisen sanalistan lukeminen, kun suomen sanat tyypillisesti ovat melko pitkiä? Entä miten luotettavasti erikielisten tehtävien tuloksia voi verrata toisiinsa? Muun muassa näitä kysymyksiä oli DIALUKI-projektissa hyvin tarkasti pohdittava jo tehtävien muokkausvaiheessa.

Pilotoinnissa arvioidaan tutkimustehtävien sopivuutta ja toimivuutta. Pilotointi paljastaa liian vaikeat tai helpot tehtävät ja siten osaltaan ehkäisee sellaisen aineiston keräämisen, joka ei pysty erottelemaan osallistujia. Pilotoinnilla on tärkeä tehtävä myös tehtävän ohjeistuksen muotoilussa. Niin tutkimuksen kuin tutkittavienkin kannalta on tärkeää, että tehtäväohjeet ymmärretään oikein ja tehtävä pystyy antamaan tasalaatuisia aineistoa, eikä huono ohjeistus vinouta tuloksia. Joskus pilotointi voi paljastaa myös tehtävissä suoranaisia virheitä, jotka vielä tässä vaiheessa voidaan korjata.

Tehtävien toimivuuden ja sopivuuden arviointi ei ole ainoa pilotoinnin tehtävä. DIALUKI:ssa pilotointia käytettiin myös tehtävien suoritusajan selvittämiseen. Tämä ei äkkiseltään vaikuta tutkimuseettisesti keskeiseltä asialta, mutta sillä on kuitenkin merkitystä, kun tutkimuksessa halutaan toteuttaa rehellisyyden periaatetta. Kun osallistujilla on tarkoitus teettää useita erilaisia tehtäviä ja aineiston keruu tapahtuu koulun tiloissa oppituntien aikana, on tärkeää pystyä ilmoittamaan tarkasti, kuinka paljon tutkimus koulujasta vie. Rehellisyyden tulee ulottua kaikille tutkimuksen tasoille, siis myös tutkimuksen toteutuksen kuvaamiseen. Tarkan tiedon pohjalta tutkittavat, heidän vanhempansa sekä aineistonkeruun oppitunneillaan mahdollistavat opettajat voivat harkita osallistumisestaan tutkimukseen. Varsinkin eksploraatiivisissa tutkimuksissa, joissa kartoitetaan monien ilmiöiden välisiä yhteyksiä monenlaisten tehtävien avulla, tarvitaan runsaasti aikaa.

Kun on tarve saada tutkimukseen paljon osallistujia, tutkijalla saattaa olla kiusaus aliarvioida tarvittavaa aikaa, jotta mahdollisimman moni suostuisi mukaan. Virheellinen tieto kuitenkin miltei aina kostautuu viimeistään tutkimusaikataulun sopimisessa, kun koulun henkilökunnalle paljastuu todellinen ajantarve. ”Valkoiset valheet” ovat myös omiaan antamaan tutkijoista ammattikuntana epärehellisen kuvan, eikä se ainakaan edistä tutkimustyön arvostamista tai paranna tulevaisuuden tutkimusmahdollisuuksia. Pietarinen (1999) määrittelee yhdeksi tutkijan velvollisuudeksi ammatinharjoittamisen mahdollisuuksien parantamisen. Hän tarkoittaa tällä lähinnä tiedepolitiikkaan osallistumista ja siihen vaikuttamista (Pietarinen 1999: 17–18). Kuitenkin aivan yhtä tärkeää on huolehtia siitä, että ruohonjuuritasolla tutkijan oma rehellinen ja moraalisesti sekä eettisesti oikea toiminta edesauttaa tutkimusmyönteisyyttä ja tekee siten tutkimukseen osallistumisesta mielekästä jatkossakin. Realistinen arvio tutkimustehtävien ajantartpeesta parantaa myös saadun aineiston laatua. Liika kiire tehtävien suorittamisessa ei anna osallistujille mahdollisuutta näyttää osaamistaan; useimmat tehtäväthän testaavat juuri osaamisen laatua. Suoritusnopeutta ja kykyä toimia aikapaineen alaisuudessa testataan yleensä omien erillisten tehtävien avulla, mikäli tutkimuksessa ollaan tällaisesta osaamisesta kiinnostuneita.

3.2 Osallistujien rekrytointi

Tutkimussuunnitelman toteuttamisen kannalta rekrytoinnin onnistuminen on ensiarvoisen tärkeää. DIALUKI-tutkimukseen tarvittiin suuri joukko koululaisia, joista osa oli maahanmuuttajalapsia, ja aineistonkeruu haluttiin toteuttaa koulussa oppituntien aikana. Niinpä ensimmäiseksi otettiin yhteyttä eri puolelle Suomea ala- ja yläkoulujen sekä lukiodien rehtoreihin, jotka selvittivät koulunsa luokan- tai englanninopettajien halukkuutta osallistua tutkimukseen oppilaidensa kanssa. Samalla selvitettiin, onko koulussa taustaltaan venäjänkielisiä oppilaita. Jos rehtori ja opettaja suostuivat mukaan, koululle lähetettiin informaatiokirjeet suostumus- ja kyselylomakkeineen jaettavaksi oppilaille ja heidän vanhemmilleen. Samanaikaisesti lähestyttiin myös kuntia, joissa tutkimukseen suostuneet koulut sijaitsivat, ja haettiin niiltä suostumusta tutkimukseen kunkin kunnan oman lupakäytännön mukaisesti. Koulujen, perheiden ja kuntien lisäksi oli vielä neljäs taho, jonka rekrytointia tarvittiin: suuren tutkimusaineiston kerääminen lyhyessä ajassa edellyttää työntekijöitä. DIALUKIn tapauksessa tähän tehtävään koulutettiin vapaaehtoisia kielten ja psykologian opiskelijoita, joista osa oli myös venäjän kielen taitoisia.

Rekrytointiprosessin myötä tarkentui, mitä toimijoita tutkimuksessa oli mukana, mitkä heidän täsmälliset roolinsa olivat ja minkälaisia yhteyksiä heillä oli keskenään (ks. kuvio 1). Tutkijalle muut toimijat ovat yhteistyökumppaneita, joita ilman tutkimus ei onnistu. Rekrytointiprosessin tärkeä tavoite onkin luottamuksen luominen uusiin yhteis-

työkumppaneihin ja heidän sitouttamisensa hankkeeseen. Tässä auttavat rehellisyys ja joustavuus sekä tutkijan huolellinen valmistautuminen koulujen edustajien ja perheiden kohtaamiseen. Ylimielisyyteen tai määräilevään asenteeseen ei ole varaa.

Luottamuksen rakentaminen vanhempiin ja heidän alaikäisiin lapsiinsa alkaa viimeistään silloin, kun tutkijat lähettävät koteihin informaatiota tutkimuksesta ja suostumuslomakkeen täytettäväksi. DIALUKI-hankkeessa perheet saivat koulun kautta informaatiokirjeen, joka sisälsi lyhyen selostuksen, miksi tutkimusta tehdään ja keitä tutkimukseen halutaan. Kirjeen liitteenä oli suostumuslomake (Liite I), joka piti täyttää ja allekirjoittaa myös, jos kieltäytyi tutkimuksesta. Tutkimukseen suostuneita varten liitteenä oli myös vanhemmille tarkoitettu taustatietokysely, joka palautettiin yhdessä suostumuslomakkeen kanssa koululle. Koska perheiden pitäisi päättää osallistumisesta tutkimukseen saamansa informaation pohjalta, pitää annetun tiedon olla yksiselitteistä ja selkeää. Osallistujan pitää saada helposti selville, mitä tutkimukseen lupautuminen todellisuudessa merkitsee. On myös tehtävä selväksi, että osallistuja itse päättää mukana olosta, eikä esimerkiksi koulu valikoi tai määrää osallistujia, vaikka tutkimus tehtäisiinkin oppituntien aikana. Kielitaustan huomioonottaminen tässä yhteydessä on niin moraalisesti kuin eettisestikin tärkeää, jottei kukaan suostuisi ymmärtämishäviöiden takia mihinkään sellaiseen, mihin ei halua. Venäjänkielisiä perheitä varten kaikki taustainformaatio ja lomakkeet annettiin myös venäjäksi. Siltä varalta, että perheet halusivat lisätietoja ennen päätöksensä tekemistä, informaatiokirjeissä oli myös tutkijoiden yhteystiedot.

Siitä, millä perusteella ihmiset päättävät osallistua tai antavat alaikäisille lapsilleen luvan osallistua tutkimuksiin, on olemassa melko vähän tutkimustietoa. Dixon-Woods ja Tarrant (2009) ovat havainneet, että esimerkiksi lääketieteellisiin tutkimuksiin osallistutaan, koska halutaan tehdä jotakin koko yhteisön hyödyksi. Lisäksi tutkimuksen tekijät nähdään usein luotettavina ammattilaisina, joiden pyyntöön voi ja kannattaa suostua. (Dixon-Woods & Tarrant 2009.) Tätä viimeksi mainittua ei kuitenkaan ole syytä tulkita niin, ettei tutkimusinformaation antaminen osallistujakandidaateille olisi tarpeen. Myöskään ihmisten positiivista ja luottavaista asennetta tutkijoita kohtaan ei voi yleistää. Esimerkiksi rekrytoitaessa maahanmuuttajia tai heidän lapsiaan tutkimukseen saattaa esiin nousta hyvinkin erilaisia suhtautumistapoja tutkijoita ja tutkimusta kohtaan. Jos on kotimaassaan oppinut suhtautumaan viranomaisiin epäilevästi ja rinnastaa tutkijan osaksi viranomaisorganisaatioita, luottamuksen luominen tutkijan ja tutkittavan välille on vaikeaa, eikä suostumuksia ole helppo saada. Tutkimukseen mukaan pyydetävät henkilöt eivät välttämättä tunne oloaan edes turvalliseksi, jos osallistuvat. Tutkijan vaitiolovelvollisuutta ei välttämättä uskota, vaan aiemmat kokemukset omien tietojen siirtymisestä tahoilta toisille voivat olla hyvinkin vahvoina, epämiellyttävinä ja suorastaan pelottavina mielessä. Myös tutkimusaiheen arkaluontoisuus ja henkilökoh-

taisuus voi saada osallistujan tuntemaan osallistumisen traumaattiseksi ja ahdistavaksi ellei peräti itselle vaaralliseksi (Piispa 2006: 156).

Osallistumispäätökseen voivat vaikuttaa myös itse tutkimusasetelma tai esimerkiksi taustatietokysymysten laatu. DIALUKI-hankkeessa tehtiin pienimuotoinen puhelin-kysely venäjänkielisille perheille ja selvitettiin, miksi he olivat kieltäytyneet osallistumasta tutkimukseen. Kävi ilmi, että sen enempää koulut kuin jotkut vanhemmatkaan eivät pitäneet tutkimusasetelmasta, jossa venäjänkieliset oppilaat olisivat poissa omasta luokastaan tutkimuksen ajan. Kritiikin taustalla oli pelko, että maahanmuuttajataustaiset lapset leimautuvat tämän ”eristämisen” takia. Haastatteluista kävi ilmi yleinen ennakkoluuloisuus tai välinpitämättömyys tutkimuksia kohtaan ja häpeä joko lapsen venäjän kielen taidosta tai omasta taustasta. Jotkut vanhemmat olivat tulkinneet tutkimuksen olevan niitä varten, joilla on ongelmia Suomeen sopeutumisessa ja sanottiin, että lapsen ja vanhemman suhde on ongelmallinen Suomeen muuton jälkeen tai että sopeutuminen Suomeen on vielä kesken. Myös se tuli ilmi, etteivät kaikki vanhemmat kokeneet venäjän kielen ylläpitämistä ja kehittämistä Suomessa tärkeänä eivätkä siten nähneet mitään syytä osallistua tutkimukseen, jossa fokuksessa olisi sekä suomi että venäjä. Koulujen yhteyshenkilöt arvelivat myös, että taustatietolomakkeen kysymys perheen tulo-tasosta koettiin epämiellyttäväksi tai hävettäväksi. Kaikkiaan 15 % tutkimukseen osallistuneista perheistä ei vastannut tähän kysymykseen lainkaan.

Keskeinen osa rekrytointiprosessia on se, kun tutkimukseen lupautuneet antavat kirjallisen suostumuksensa osallistumisestaan. Kirjallisen tutkimusluvan tarkoituksena on tehdä tutkijan ja tutkittavan keskinäisestä sopimuksesta näkyvä ja molempia osapuolia sitova. Samalla sen on tarkoitus tehdä näkyväksi tutkittavan itsemääräämisoikeus: vain oma suostumus antaa luvan aineiston tutkimuskäyttöön. Lisäksi tutkimuslupa on vakuutena siitä, että kaikissa tutkimuksen vaiheissa tutkittavan henkilöllisyys pysyy salassa. Tämä on erityisen tärkeä asia silloin, kun tutkittava on vähemmistön edustaja, jonka henkilöllisyys on kenties valtaväestöä helpommin vaarassa paljastua muutamia tutkimuksessa hajallaan olevia epäsuoria tunnisteita yhdistelemällä (esim. elämäntalon kuvaukset, henkilön elämän kuuluneet ainutkertaiset tapahtumat, työpaikka, kotipaikka, käydyt koulut tms.; ks. Kuula 2006: 128–129). Tutkijan on varmistettava henkilötietolakia noudattamalla, ettei tällaiseen päättelyyn ole kenelläkään mahdollisuutta.

Suomessa on täysin normaali käytäntö, että alaikäisen lapsen huoltajilta kysytään lupa lapsen osallistumiseen tieteelliseen tutkimukseen. Kuitenkin lapsen itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi olisi suostumusta kysyttävä myös lapselta itseltään. Samaa edellyttää myös YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus 12. artiklassaan: ”lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti” sekä ”lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toiminnaissa” (Unicef 2013). Hanna Lagström (2010) on tuonut esille, min-

käläisiä eettisiä pohdintoja nimenomaan lasten ja nuorten pitkittäistutkimusasetelma edellyttää. Monivuotisen tutkimuksen kuormittavuutta on pohdittava tarkkaan lapsen kannalta. Pitkittäistutkimuksissa toistetaan yleensä samoja menetelmiä, ja tämä saattaa käydä lapsille puuduttavaksi. Voidaan myös pohtia, kuinka kauan suostumuksen voidaan ajatella olevan voimassa? Kenelle lasta koskevia tietoja voidaan antaa esimerkiksi vanhempien erottua tai jos lapsi on otettu huostaan? Entä onko tarkoituksenmukaista antaa lapselle itselleen tietoja, jotka hänestä on kerätty yli kymmenen vuotta sitten? (Lagström 2010.)

Kirjallisessa tutkimusluvassa sovitaan yhteisesti, mihin tutkimusaineistoa saa osallistujan luvalla käyttää ja kuka sitä saa käyttää. Monet tutkimusaineistot jatkavat elämänsä vielä pitkään senkin jälkeen, kun aineiston kerännyt hanke on jo päättynyt. Itse asiassa esimerkiksi Suomen Akatemian hankehakemuksissa suositellaan vahvasti, että hankkeen aikana kerätyt aineistot luovutettaisiin anonymisoituina myös laajemman tutkijayhteisön käyttöön. Kieliaineistojen osalta tämä tapahtuisi FIN-CLARIN-konsortion ylläpitämän Kielipankin kautta. Aineiston päätyminen muidenkin kuin hankkeen omien tutkijoiden käsiin ja esimerkiksi opinnäytetöiden aineistoksi ja opetuskäyttöön on tuotava esille jo tutkimusluvassa, koska myös tähän laajempaan käyttöön pitää olla tutkittavalta lupa (Kuula 2006).

DIALUKI-hankkeen suostumuslomakkeiden liitteenä olleessa kirjeessä perheille tehtiin selväksi itsemääräämisoikeus ja myös lapsen tahdon kuulemisen tärkeys. Heidän ja vain heidän oma vapaaehtoinen tahtonsa ratkaisee osallistumisen. Tämä todennettiin itse lupalomakkeessa sekä tutkimukseen osallistuvan lapsen että hänen huoltajansa allekirjoituksilla. Lisäksi kirjeessä kerrottiin, että suostumus antaa tutkijoille luvan käyttää aineistoa myös opetustarkoituksiin. Koska tutkitut kielet olivat myös kouluaineita, pyysimme osallistuvaa oppilasta huoltajineen myös kertomaan, saako kieliaineiden opettajille antaa henkilökohtaiset tiedot tehtävissä suoriutumisesta. Tehtävien tuloksia ei ollut tarkoitus käyttää koulun syys- tai kevätarvioinnissa, mutta arvelimme opettajien olevan kiinnostuneita myös yksilötuloksista; joka tapauksessa he saivat kaikkia osallistuneita oppilaitaan koskevat ryhmätulokset tehtävistä.

3.3 Tutkimusavustajat

Kun kerättävänä on iso aineisto eri puolilta Suomea, tutkimusavustajia tarvitaan, jotta aineistotavoite saataisiin täytetyksi. Aineistoa kerääviä tutkimusavustajia koskevat samat oikeudet ja velvollisuudet kuin hankkeen vastuullisia tutkijoitakin. Niinpä tutkijoista tulee samalla myös mentoreita, jotka ohjaavat mahdollisia tulevaisuuden tutkimusentekijöitä – myös työn eettisessä ja juridisessa puolessa (ks. myös Lötjönen, Hallamaa, Sorvali & Launis 2006: 55–56).

Tutkijan tehtävänä on kouluttaa tutkimusavustaja tehtävänsä käytänteisiin aineistonkeruukentällä, jotta varmistetaan tasalaatuisen aineiston saaminen ja tutkimuksen luotettavuus. Kaikki DIALUKIn avustajat allekirjoittivat vaitiolosopimuksen, joka edellytti heitä pitämään omana tietonaan taustatietolomakkeista näkemänsä perheen ja lapsen tiedot sekä kaikki tutkimustehtävien aikana tapahtuneet asiat kouluilla ryhmä- ja yksilötilanteissa. Avustajilla ei ollut myöskään lupaa kertoa, millä muilla kouluilla he ovat aineistoa keränneet tutkimusta varten. Joidenkin tehtävien käyttöön hanke oli lisäksi saanut luvan ulkomaiselta testausorganisaatiolta sillä ehdolla, että tehtävät eivät leviä tutkimusryhmän ulkopuolelle. Niinpä hankkeen muiden tutkijoiden tavoin myös tutkimusavustajat allekirjoittivat henkilökohtaisen lupauksen olla jättämättä tehtäviä kouluille ilman valvontaa ja olla kertomatta tehtävistä ulkopuolisille. Tällainen yhteisten sopimusten allekirjoittaminen konkretisoi myös avustajalle tutkimusetiikan noudattamisen tärkeyden ja tekee hänestä samalla tutkijayhteisön täysivaltaisen jäsenen, jota sitovat ja ohjaavat samat säännöt ja normit kuin ammattitutkijoitakin.

3.4 Tietojen luottamuksellisuuden turvaaminen

Tutkijoiden ja tutkimusavustajien vaitiolovelvollisuus on yksi osa tietojen luottamuksellisuuden turvaamisesta. Myös muissa tutkimusvaiheissa luottamuksellisuus on pystyttävä turvaamaan hyviä tietosuojaperiaatteita noudattaen (Kuula 2006: 124). Moneen tutkimukseen liittyy perheen tai osallistujan taustatietojen kerääminen. Ei ole samantekevää, miten taustatietolomakkeet palautetaan tutkijoille. Koulujen kanssa yhteistyössä tehtävässä tutkimuksessa usein opettaja kerää lomakkeita, minkä jotkut osallistujat saattavat kokea epämiellyttäväksi tai ongelmalliseksi, koska jokainen välikäsi on mahdollinen tietosuojariski. Pienillä keinoilla, esimerkiksi suljettavilla palautuskuorilla tai lomakkeiden palautuksella suoraan tutkijalle, voidaan välttää epämiellyttävä tunne siitä, että perheen yksityisasiat joutuvat palautusvaiheessa väärin käsiin tai tutkimuksen ulkopuolisten henkilöiden nähtäväksi. Vaitiolovelvollisuus edellyttää tutkijaa huolehtimaan myös siitä, että keruuvaiheessa aineistoa käsitellään tietosuojaperiaatteiden mukaisesti.

DIALUKI-hankkeessa jokainen osallistuja sai koodinumeron, joka kertoi tutkijoille luokka-asteen ja onko oppilaan ensikieli suomi vai venäjä. Kun kerätty aineisto digitointiin ja koodattiin, tulokset yksilöitiin vain näillä koodinumeroilla. Näin vältyttiin missään tutkimuksen vaiheessa käyttämästä osallistujien oikeita nimiä. Raportoinnissa osallistujat luokiteltiin ainoastaan luokka-asteen ja kielten mukaan, joten kouluja, paikkakuntia tai yksittäisiä luokkia ei missään vaiheessa ole ollut tarpeen mainita. Tutkimuksessa ei verrattu kouluja tai etsitty alueellisia eroja vaan ylipäätään 4.- ja 8.-luokkalaisten sekä lukion 2. vuosikurssin oppilaiden ja venäjätalustaisten ala- ja yläkoululaisten kielitaitoa ja kielenoppimista.

Kuulan (2006) luokittelun mukaan on olemassa sekä suoria että epäsuoria henkilötietoja. Suoria tunnisteita ovat etu- ja sukunimi, osoite ja syntymäaika. Näiden lisäksi myös kuva ja ääni lasketaan suoraksi henkilötiedoksi, koska kummankin perusteella henkilö on tarkasti tunnistettavissa. Epäsuoria henkilötietoja sen sijaan ovat työpaikka tai käydyt koulut yhdessä muihin aineiston sisältämiin vihjeisiin yhdistettynä. Niiden pohjalta voidaan usein päätellä henkilöllisyys, vaikka sitä ei suoraan kerrotakaan. (Kuula 2006: 128–129). Aineiston anonymisoinnissa suorien henkilötietojen poistaminen on aivan välttämätöntä, mutta myös epäsuorat tiedot on pysyttävä peittämään niin, että niitä hyödyntämällä ei voi aineistosta yksilöidä ketään (ks. esim. Kuula 2006: 133). Esimerkiksi DIALUKI-aineistoon kuuluneista kirjoitustehtävistä, joissa lapset kertoivat kokemastaan hauskaista tai pelottavasta tapahtumasta, nimet vaihdettiin järjestelmällisesti: tyttöjen ja poikien nimet muutettiin Maijaksi ja Matiksi, sukunimet Solkiseksi, paikkakunnat Solkilaksi ja niin edelleen. Opettaja-aastattelujen litteraateista häivytettiin kaikki esiin tulleet henkilö- ja paikkatiedot, ja ääninauhoitusta käytettiin vain litteraatin tekemiseen. Tutkija ei kuitenkaan voi estää tutkittavaa itseään kertomasta siitä, että on osallistunut tutkimukseen, tai esimerkiksi näyttämästä jollekulle omasta puheestaan otettua anonymisoitua katkelmaa tutkimusraportissa. Tällöin osallistuja on päättänyt julkittulostaan itse.

Myös DIALUKI-aineiston säilytyksessä toimittiin luottamuksellisesti (ks. esim. Alderson & Morrow 2004: 51–52). Varmistettiin esimerkiksi, ettei kukaan ulkopuolinen pääse käsiksi tietokone- ja paperiaineistoihin, jotka sisältävät henkilötietoja. Lisäksi henkilötietoja sisältäneet kirjeet ja muut aineistot hävitettiin, kun niitä ei enää tarvittu.

3.5 Osallistujan palkitseminen?

Grady (2005) on todennut, että palkkion maksaminen tutkimukseen osallistujille on ollut melko yleistä etenkin kliinisissä tutkimuksissa. Se on kuitenkin eettisesti kiistanalaista: jotkut pitävät sitä lahjontana, kun taas toiset ajattelevat, että on reilua maksaa korvausta vaivannäöstä. Palkkio helpottaa osallistujien rekrytointia etenkin silloin, kun halutaan tutkia tarkasti rajattua kohderyhmää. Palkkio voi myös mahdollistaa sellaisten henkilöiden osallistumisen, joille muuten syntyisi kuluja tutkimukseen osallistumisesta. Toisaalta ajatellaan, ettei palkkiota pitäisi maksaa, koska ihmisten toivotaan osallistuvan tutkimuksiin ”yhteisen hyvän” nimissä. Heitä voi motivoida myös jokin henkilökohtainen tutkimuksesta saatava hyöty. Palkkion maksaminen voi johtaa siihen, että tutkimukseen osallistutaan vain rahan takia eikä esimerkiksi tutkimuksen riskeihin tutustuta tarkasti tai tutkimusta oteta vakavasti. (Grady 2005.) Voidaankin ajatella, että osallistumalla vapaaehtoisesti tutkimukseen tutkittava antaa tutkijalle ikään kuin lahjan ja tutkijan ainoa

mahdollisuus on antaa arvo tälle lahjalle omilla tekemisillään konkreettisen palkkion sijaan (Kuula 2006: 137).

Palkkioiden antaminen vastineeksi tutkimukseen osallistumisesta on erityisen ongelmallista silloin, kun kyse on lapsista. Lapset saattavat helposti suostua tutkimukseen vain palkkion toivossa tai siksi, että he kokevat painostusta valtasuhteiden takia. On esimerkiksi väitetty, että koulussa tehtävissä tutkimuksissa lapsilla on tapana toimia aikuisten toiveiden mukaisesti ja vain sen takia osallistua tutkimukseen. (Christensen 2004; O'Reilly ym. 2013: 50–51, 117–118.)

DIALUKI-tutkimuksessa palkkiokäytänteitä pohdittiin monelta kannalta, sillä tutkimukseen osallistui tavallaan sekä kokonaiset koulut ja luokat että niissä opiskelevat yksittäiset oppilaatkin. Tutkimuksessa pyrittiin tekemään diagnostista arviointia oppilaiden taidoista, ja tähän kuuluu osana myös palaute, josta voi päätellä, mitä on syytä harjoitella vielä ja mikä kielen osa-alue on jo hyvällä tasolla. Palaute koettiin hankkeessa myös oivaksi palkitsemis- ja motivointitekijäksi. Jokainen osallistuja sai henkilökohtaisen palautteen äidinkielellä ja toisella tai vieraalla kielellä lukemisesta ja kirjoittamisesta sekä sanaston osaamisesta sen lukuvuoden päätteeksi, jolloin oli tutkimukseen osallistunut. Koko hankkeen ajan mukana olleet oppilaat saivat vuosittaisen palautteen lisäksi vielä palautekoonnin koko tutkimuksen ajalta niistä tehtävistä, jotka olivat vuosi vuoden jälkeen olleet samoja. Näin mahdollistui oman kehityksen seuraaminen. Samalla jokainen sai tietoa siitä, miten muut tutkimukseen osallistuneet samanikäiset oppilaat ympäri Suomen ovat tehtävistä keskimäärin suoriutuneet.

Diagnostisen arvioinnin hengen mukainen palaute oli paitsi palkitsemiskeino myös keino saada tutkimustuloksia tiedoksi juuri niille, jotka olivat tehneet ison työn suorittaessaan kaikki ne tehtävät ja testit, jotka aineistoon sisältyivät. Liian usein tutkimustulokset jäävät osallistujille vieraiksi ja etäisiksi, mikä ei välttämättä ole eettisesti tai moraalisesti oikein, koska silloin tutkittavat ovat olleet tutkimuksessa vain hyödynnettävinä eivätkä välttämättä koskaan koe saavansa itse mitään hyötyä osallistumisestaan.

Toki DIALUKI-hankkeessa turvaututtiin jonkin verran myös perinteisempiin palkitsemiskeinoihin, vaikka kielitaidosta ja kielenoppimisesta annettavaa palautetta käytettiin toistuvana palkitsemis- ja motivointikeinona. Mikäli koulun omat säännöt eivät sitä kieltäneet, osallistujille annettiin pieniä makeispalkintoja aineistonkeruun lomassa. Osallistujien kesken arvottiin myös esimerkiksi elokuvalippuja. Lisäksi joissakin tapauksissa projekti avusti pienellä summalla tutkimukseen osallistuneiden luokkien luokkatretkirahastoa. Koska koulujen yhteyshenkilöinä toimineet opettajat olivat avainasemassa tutkimuksen onnistumisen kannalta, myös heitä ja osallistuneita kouluja muistettiin pienillä kirjapalkinnoilla sekä jouluj- ja kiitoskorteilla. Tällaiset symboliset palkinnot eivät tietenkään ole todellinen korvaus opettajien tai koulujen näkemästä vaivasta, mutta

kuitenkin tärkeä osa tutkijoiden ja tutkimukseen osallistuvien välisten suhteiden ylläpitoa ja positiivisen tutkijakuvan luomista.

3.6 Tutkimuksen eettiset kysymykset ja tutkimuksen laatu

Jo artikkelin alussa totesimme, että myös laadukkuus ja uskottavuus ovat eettisesti hyväksyttävän tutkimuksen vaatimuksia. Emme kuitenkaan käsittele tutkimuksen ja siinä kerättävän määrällisen ja laadullisen aineiston luotettavuutta ja edustavuutta laajemmin, koska tässä artikkelissa keskitymme tutkimuseettisiin kysymyksiin ja koska niitä käsitellään perusteellisesti useimmissa tutkimuksen tekemistä ja tutkimusmenetelmiä käsittelevissä oppaissa. On kuitenkin hyvä todeta, että tutkimuksen eettisesti kestävä pohja ei ole mitenkään ristiriidassa tutkimuksen muiden laatuvaatimusten kanssa tai ole niistä erillään oleva kokonaisuus. Käsitellessämme edellä eettisiä kysymyksiä tutkimuksen eri vaiheissa mainitsimme niiden selvän yhteyden tutkimuksessa kerättävän aineiston laatuun. Esimerkiksi useamman kuin yhden kielen käyttö kyselylomakkeissa ja haastatteluissa sekä tutkittavilta vaadittavan vaivan ja työmäärän realistinen arviointi ja siitä tiedottaminen on paitsi eettisesti perusteltua myös omiaan parantamaan saatavan tiedon luotettavuutta. On kuitenkin vielä yksi kysymys, jossa tutkimuseettiset ja tutkimuksen laatuun liittyvät tekijät yhdistyvät selkeästi mutta jota harvemmin on käsitelty alan kirjallisuudessa: osallistumisen vapaaehtoisuus tai pakko ja mikä vaikutus tällä voi olla hankittavan aineiston laatuun.

Laajat kansalliset ja kansainväliset oppisaavutustutkimukset ovat ehkä paras esimerkki hankkeista, joihin osallistuvilta oppijoilta ei yleensä kysytä suostumusta tutkimukseen. Joissakin tapauksissa koulu voi kuitenkin kieltäytyä osallistumasta, vaikka lainsäädäntö velvoittaisi osallistumaan sellaiseen tutkimukseen, jonka Suomen opetusviranomaiset itse tai heidän hyväksymänsä ulkopuoliset tahot (esim. PISA-tutkimuksia tekevä OECD) suorittavat. Jos ja kun koulu on tehnyt päätöksensä osallistua viranomaisten tekemään tutkimukseen, yksittäisten oppilaiden on hyvin vaikea kieltäytyä siitä. Kansallisia ja kansainvälisiä oppisaavutustutkimuksia perustellaan tarpeella saada tietoa opetussuunnitelmien ja yleensä koulutusjärjestelmän toimivuudesta. Tämän vuoksi niihin osallistumisesta on tehty kouluja, opettajia ja oppilaita velvoittavaa toimintaa, josta ei yleensä voi kieltäytyä. Yksittäisen oppijan kannalta tilanne on kuitenkin siinä mielessä ikävä, että osallistumispakosta huolimatta suorituksella ei välttämättä ole oppilaalle itselleen mitään merkitystä. Suoritus ei vaikuta testatusta oppiaineesta saatavaan arvostukseen, toisin kuin tavalliset koulukokeet, eikä oppija yleensä saa tietää, miten ylipäättään suoriutui tehtävästä. Tilanne on eettiseltä kannalta mielenkiintoinen ja haastava, koska siinä joudutaan punnitsemaan yksilöiden etuja ja heiltä vaadittavaa vaivannäköä suhteessa laajempaan, yhteiseen etuun ja hyötyyn, joka koituu vasta tuleville oppijasuku-

polville. Asiaan liittyvät myös kysymykset osallistujien motivaatiosta ja niiden yhteydet vastausten laatuun. Tätä käsittelemme seuraavassa hiukan tarkemmin.

Tutkimukseen osallistumisesta itselle saatu hyöty vaikuttaa hankitun aineiston laatuun. Kun tehtävillä mitataan erilaisia kieli- tai muita taitoja, on usein epävarmaa, antavatko suoritukset edustavan kuvan osallistujien osaamisesta. Osana tutkimusta suoritettut kielitestit eivät välttämättä motivoi kaikkia osallistujia näyttämään parhaita taitojaan, koska tulokset eivät yleensä vaikuta arvosanoihin. Esimerkiksi PISA-tutkimuksissa on havaittu, että pakollinen ja hyödyttömäksi koettu osallistuminen saa osan oppilaista alisuoriutumaan (ks. esim. Cole, Bergin & Whittaker 2008). Tällainen ongelma havaittiin myös vapaaehtoisissa diagnostisissa kielitesteissä, joihin osallistuneita yliopisto-opiskelijoita oli vaikea motivoida ottamaan testejä vakavasti, koska tulokset eivät näkyisi arvosanoissa (Tsang 2013). Samanlaista suoritusmotivaation vähyyttä havaittiin myös DIA-LUKI-tutkimuksessa erityisesti joissakin 8. luokan ryhmätehtävissä – teini-ikäiset eivät ehkä ole yhteistyöhaluisinta tutkimusjoukkoa, jos tehtävänä on monta pitkältä tuntuvaa testiä peräkkäin. Sen sijaan yksilöllisesti suoritetuissa psykolinguvistisissä tehtävissä motivaation puute oli erittäin harvinaista. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että kukin osallistuja teki tehtävät yksin aineistonkerääjän valvonnan alaisena ja ilman toisten oppilaiden asettamia käytöspaineita. Myös aineiston keruutavalla voi siis olla vaikutusta tutkimustehtävien suorittamiseen ja sitä kautta tulosten laatuun.

4 Tutkijan monet roolit

Vaikka Pietarisen (1999) mukaan tutkijan tehtävä onkin luotettavan informaation tuottaminen todellisuudesta, ei tämä kerro kaikkea siitä, mitä tutkijan työ pitää sisällään. Tutkija on työssään monenlaisissa rooleissa suunnittelijana, rekrytoijana, tiedonkerääjänä, analysoijana, tulkitsijana, raporttoijana ja usein myös mentorina ja ohjaajana. Näissä kaikissa rooleissaan hyvä tutkija noudattaa eettisiä periaatteita ja toimintatapoja (Lötjönen ym. 2006: 64–65), jotka hän huomioi omassa työssään, kertoo tutkittaville ja välittää ohjattavilleen osaksi tutkijan ammattitaitoa.

Eettisten periaatteiden noudattamisessa ei sinänsä ole mitään ihmeellistä tai kummallista. Oikeastaan kysymys on yksinkertaisesti siitä, että otetaan kaikki osapuolet huomioon, ollaan neuvottelevia ja joustavia, noudatetaan lakeja, huomioidaan kulttuuriset seikat ja valmistaudutaan tutkimukseen sekä tutkittavien kohtaamiseen huolella. Heta Gyllingin sanoin ”Tutkija on ennen kaikkea ihminen, jota koskevat jokseenkin samat säännöt niin yksityiselämässä kuin työssäänkin” (Gylling 2006: 358). Jos tutkija toimii eettisesti vain sanktioiden pelosta, hän kyllä noudattaa normeja ja lain kirjainta mutta ei välttämättä eettisyyden henkeä. Sitä varten tarvitaan halu toimia eettisesti oikein.

Kirjallisuus

- Alderson, P. & V. Morrow 2004. *Ethics, social research and consulting with children and young people*. Essex: Barnados.
- Christensen, P. H. 2004. Children's participation in ethnographic research: issues of power and representation. *Children & Society*, 18 (2), 165–176.
- Cole, J., D. Bergin & T. Whittaker 2008. Predicting student achievement for low stakes tests with effort and task value. *Contemporary Educational Psychology*, 33 (4), 609–624.
- Dixon-Woods, M. & C. Tarrant 2009. Why do people cooperate with medical research? Findings from three studies. *Social Science & Medicine*, 68 (12), 2215–2222.
- Grady, C. 2005. Payment of clinical research subjects. *The Journal of Clinical Investigation*, 115 (7), 1681–1687.
- Gylling, H. A. 2006. Tutkijan ammattietiikka. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Helsinki: SKS, 349–359.
- Hirvonen, A. 2006. Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Helsinki: SKS, 31–49.
- Kuula, A. 2006. Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Helsinki: SKS, 124–140.
- Lagström, H. 2010. Lapset ja nuoret pitkäaistutkimuksissa – eettisten kysymysten pohdintaa. Teoksessa H. Lagström, T. Pösö, N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 118–130.
- Lezak, M. D., D. B. Howieson & D. W. Loring 2004. *Neuropsychological assessment*. 4. painos. Oxford: Oxford University Press.
- Lötjönen, S., J. Hallamaa, I. Sorvali, & V. Launis 2006. Eettisesti hyvä tiedeyhteisö. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Helsinki: SKS, 50–66.
- Nieminen, L., A. Huhta, R. Ullakonoja & C. Alderson 2011. Toisella ja vieraalla kielellä lukemisen diagnosointi – DIALUKI-hankkeen teoreettisia ja käytännöllisiä lähtökohtia. Teoksessa E. Lehtinen, M. Aaltonen, E. Koskela & M. Skog-Södersved (toim.) *AFinLA-e: soveltavan kielitieteen tutkimuksia 3*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 102–115.
- O'Reilly, M., P. Ronzoni & N. Dogra 2013. *Research with children. Theory & practice*. Los Angeles: SAGE.
- Pietarinen, J. 1999. Tutkijan ammattietiikan perusta. Teoksessa S. Lötjönen (toim.) *Tutkijan ammattietiikka. Tutkimuseettinen neuvottelukunta*. Helsinki: Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto, 9–19.
- Piispa, M. 2006. Kvantitatiivisen tutkimuksen eettiset lähtökohdat. Esimerkinä naisiin kohdistuvan väkivallan kyselytutkimus. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Helsinki: SKS, 141–160.
- TENK = Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012. *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelyminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Tsang, H. K. 2013. *Student motivation on a diagnostic and tracking English language test in Hong Kong*. Julkaisematon väitöskirja. Institute of Education, University of London.
- Unicef 2013. *YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista*. [online]. Helsinki: Unicef [luettu 27.1.2014]. Saatavissa: http://www.unicef.fi/Lapsen_oikeuksien_sopimus_koko.
- Wolf, M. 1986. Rapid Alternating Stimulus (R.A.S.) naming: a longitudinal study in average and impaired readers. *Brain and Language*, 27, 360–379.

LIITE 1.

Suostumuslomake

СОГЛАСИЕ ШКОЛЬНИКА И РАЗРЕШЕНИЕ ЕГО РОДИТЕЛЕЙ/
ОПЕКУНОВ
OPPILAAN JA VANHEMPIEN SUOSTUMUS1. Данные школьника – *Oppilaan henkilötiedot*

Ф.И.О. школьника – Oppilaan nimi (sukunimi, etunimet)	Дата рождения школьника (день, месяц, год) Oppilaan syntymäaika (pp.kk.vvvv)

2. *Согласие школьника – Oppilaan suostumus*

- Я **участвую** в проекте DIALUKI. – **Osallistun** DIALUKI-tutkimukseen.
 Я **не участвую** в проекте DIALUKI. – **En osallistu** DIALUKI-tutkimukseen.

3. *Разрешение родителей – Vanhempien suostumus*

- Мы **разрешаем** нашему ребенку участвовать в проекте DIALUKI. (пожалуйста, ответьте также на четвертый и пятый вопросы и заполните приложенную анкету Lapsemme **saa osallistua** DIALUKI-tutkimukseen. (Vastatkaa myös kohtiin 4 ja 5 sekä täyttäkää kyselylomake.)
 Мы **не разрешаем** нашему ребенку участвовать в проекте DIALUKI. Lapsemme **ei saa osallistua** DIALUKI-tutkimukseen.

4. *Передача личных результатов школьника преподавателю – Oppilaan henkilökohtaisten tulosten luovuttaminen opettajalle*

- Личные результаты школьника **можно передать** преподавателю. Oppilaan henkilökohtaiset tulokset **saa luovuttaa** opettajalle.
 Личные результаты школьника **нельзя передать** преподавателю. Oppilaan henkilökohtaisia tuloksia **ei saa luovuttaa** opettajalle.

5. *Желательный язык тестирования в проекте – Toivomus tutkimustilanteessa käytettävästä kielestä*

- Желательно, чтобы инструкции к заданиям были **на русском**. Tutkimustilanteessa tehtäväohjeet annetaan **venäjäksi**.
 Желательно, чтобы инструкции к заданиям были **на финском**. Tutkimustilanteessa tehtäväohjeet annetaan **suomeksi**.

	. 2010	
Место – Paikka	Дата – Päiväys	Подпись школьника – Oppilaan allekirjoitus

Подпись родителя/опекуна
– Huoltajan allekirjoitus

Подпись родителя/опекуна
– Huoltajan allekirjoitus

Расшифровка подписи – Nimenselvennys

Расшифровка подписи – Nimenselvennys

В данной форме подпись только одного родителя, потому что Lomakkeessa on vain yhden huoltajan allekirjoitus, koska

- у ребенка только один родитель/опекун – lapsella on vain yksi huoltaja.
 другой родитель/опекун разрешает ребенку участвовать в проекте DIALUKI, но не может поставить свою подпись по причине, связанной с работой, или иным причинам. Lapsen toinen huoltaja on työ- tai muun esteen takia estynyt allekirjoittamasta, mutta häneltä on varmistettu lupa tutkimukseen.